

Motion till riksdagen 2005/06: MJ443

av Lars Ohly m.fl. (v)

Östersjön

Motionen delad mellan flera utskott

1 Innehållsförteckning

1	Innehållsförteckning.....	1
2	Förslag till riksdagsbeslut.....	2
3	Bakgrund.....	3
4	Svenskt ansvar.....	4
5	Näringsituationen i dag i Östersjön.....	4
6	Andra länder och EU.....	5
7	Vidta kraftfulla åtgärder för Östersjön	5
8	Åtgärder	6
8.1	Nya miljarder för saneringen av Östersjön.....	6
8.2	EU måste agera för Östersjön.....	7
8.3	Ett tydligt och skärpt ansvar för havsmiljön.....	7
8.4	Miljöanpassat jordbruk.....	7
8.5	Kretsloppsbaseerade avloppssystem	7
8.6	Kväveutsläppen från sjöfarten måste minska	8
9	Östersjöns övriga miljöproblem	8

Fel! Okänt namn på

2 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att lyfta fram frågan om fördelning av kostnaden för saneringen av Östersjön.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att Sverige inom EU skall verka för att EU avsätter medel för Östersjöns sanering samt att EU:s medel och investeringar i jordbruks- och trafiksektorn bidrar till att förbättra Östersjöns miljö.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att den svenska nationella tillämpningen av jordbruksstöden och regelverken måste ske på ett sådant sätt att näringsläckaget minskar.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att det behövs fortsatt och förnyad forskning om och utveckling av slutna, kretsloppsbaseade va-system.¹
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att Sverige skall verka inom EU, IMO (International Maritime Organization) och andra lämpliga internationella forum för effektiv kväverening av fartyg som bl.a. trafikerar Östersjön.²
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att Sverige aktivt skall driva på i internationella forum för att minska risken för utsläpp av olja och andra farliga ämnen.

¹ Yrkande 4 hänvisat till BoU.

² Yrkande 5 hänvisat till TU.

3 Bakgrund

Östersjön är i dag en av jordens mest hotade miljöer. Människans påverkan – eller förstörelse – av Östersjön har gått så långt att det är osäkert om det går att hindra fortsatt försämring av Östersjöns miljö. Än mer tveksamt är det om det går att återskapa dess naturliga tillstånd.

Texten i denna motion handlar om hela Östersjön men koncentreras på egentliga Östersjön, dvs. havet söder om Åland ner till Danmark eftersom situationen där är allvarligast. För den som vill fördjupa sig mer rekommenderar vi den utmärkta statliga utredningen Havet – tid för ny strategi av Havsmiljökommissionen (SOU 2003:72). Även WWF (Världsnaturfonden) och SNF (Svenska Naturskyddsföreningen) har på förtjänstfulla sätt beskrivit Östersjöns situation och föreslagit åtgärder rörande Östersjön.

Under lång tid har de människor som bott i Östersjöns avrinningsområde påverkat Östersjön på olika sätt. I dag bor det ca 80 miljoner människor i Östersjöns avrinningsområde. Det svåraste problemet är övergödningen då vi i snart 100 år har använt Östersjön som avloppsdike. Nu tror de marina forskarna att effekter av övergödning kunde märkas redan på 1940-talet. Sedan dess har vi fortsatt att förvärra problemen med alltmer ökade utsläpp.

Det som gör att Östersjön är mycket känsligare för utsläpp än andra ”riktiga” hav är att Östersjön är grund och har låg vattenomsättning. När t.ex. Medelhavet har ett medeldjup på mer än 2 000 meter så är medeldjupet i Östersjön under 100 meter. Östersjön kan i många avseenden nästan betraktas som en stor insjö och det är välkänt att efter ett antal år med gödande utsläpp så förvandlas en sjö till en stinkande, ohälsosam algsoppa. Östersjön liknar och luktar nu på somrarna som svenska sjöar gjorde på 1960-talet då de tog emot orenat avloppsvatten eller utsläpp från pappersindustrier.

Det är två stora samhällssektorer som under lång tid bidragit till Östersjöns katastrofala situation. Det ena är det storskaliga jordbruket. Mellan år 1865 och 1935 ökade den odlade arealen i Sverige med 60 % till 3,6 miljoner hektar. Behovet av ny jordbruksmark ledda till omfattande torrläggningar av sjöar och våtmarker i södra Sverige. Kraven på högre produktion ledda till täckdikning och att vattendrag rensades och rätades ut. Vattnet från de öppna jordbruksarealerna rann rakt ut i havet – laddat med näringsämnen, främst kväve. Under senare decennier ökade användningen av konstgödning dramatiskt vilket spädde på näringsläckagen. Hanteringen av vanligt naturgödsel och konstgödsel skedde utan någon tanke på övergödning. Vattendragen och därmed havet matades med näring och halterna låg långt över de naturliga nivåerna.

Den andra sektorn som bidragit till övergödningen är våra avloppssystem. När de vattenburna avloppssystemen slog igenom i full skala var det en fantastisk förbättring av avloppshanteringen i framför allt städerna. Ingen tänkte dock på vart det orenade vattnet från toaletterna tog vägen. Det bidrog – och bidrar – till ökande halter av kväve och fosfor i havet.

En tredje sektor vars utsläpp av kväve till havet ökat under senare år är trafiksektorn. Det handlar om utsläpp från både vägtrafiken och sjöfarten. Vid förbränningen av sina fossila drivmedel släpper dessa trafikslag ut kväve som

Fel! Okänt namn på

via luften når havet. En del åtgärder har successivt införts för att minska utsläppen från vägfordonen men när det gäller den internationella sjöfarten har föga gjorts. Man räknar t.ex. med i att i Stockholmsregionen släpper numera sjöfarten ut mer kväveoxid än vägtrafiken.

4 Svenskt ansvar

Sverige är det land som har längst Östersjökust. Eftersom vi – liksom andra gamla västeuropeiska länder – varit först med storskaligt modernt jordbruk och vattenavloppssystem är det Sverige som har bidragit mest till Östersjöns övergödningssproblem. Under senare år har många åtgärder vidtagits för att förbättra situationen – vi har bl.a. världens högsta reningskrav på avloppsreningsverken i södra Sverige. Det är dock inte tillräckligt så länge vi har system som slutar i havet och som släpper igenom ett par procent av näringen – övergödningen fortsätter om än i långsammare tempo. Det behövs slutna kretsloppsbaseade system där näringen återcirkuleras och återbördas till jordbruksmarken.

När det gäller jordbruket är läckaget av näringsämnen fortfarande ett mycket stort problem. Många åtgärder har genomförts, från LRF:s (Lantbrukarnas Riksförbund) ”Greppa Näringen” till EU-finansierade projekt som ska minska behovet av gödning. Men fortfarande kvarstår problemen i huvudsak. De förhöjda halterna av näringsämnen i många vattendrag i jordbruksområden har endast påverkats marginellt.

5 Näringsituationen i dag i Östersjön

Det finns stora osäkerheter när det gäller näringstillståndet och flöden av näring mellan botten och själva havsvattnet. Även förhållandet mellan syrefria botten, näringstillstånd och förekomst av olika arter, t.ex. alger, är komplicerade och i vissa delar okända. I egentliga Östersjön kan man konstatera att halten av kväve har ökat fem gånger fram till 1970-talet och sedan inte visat någon tydlig trend. Fosforhalten har ökat ca tre gånger fram till 1970-talet. Fosforhalter varierar dock väldigt mellan tider på året och mellan år.

Det som är allvarligt är att det trots åtgärder inte finns minsta spår av en förbättring av halterna av näringsämnen i havsvattnet, och forskarna menar att det finns risk för att Östersjön nu har förändrats så radikalt att den göder sig själv – det läcker näring från bottenarna bl.a. beroende på att områden med döda, syrefria botten har ökat.

En annan biologisk mekanism som med stor sannolikhet har betydelse är att de alger vi nu ser blomma i Östersjön på somrarna är kvävefixerande alger – dvs. de fixerar kväve ur luften och gör om den till kväve i havsvattnet som sedan bidrar till fortsatt övergödning och blir till näring till andra organismer.

Färska beräkningar tyder på att denna tillförsel av kväve kan vara lika stor som den mänskliga tillförseln av kväve är i egentliga Östersjön.

En slutsats av detta är att det krävs synnerligen omfattande insatser om ambitionen är att försöka få Östersjön att utvecklas mot ett naturligt tillstånd, ett tillstånd i naturlig balans.

6 Andra länder och EU

Östersjön är nu ett innohav i EU till mer än 90 %, beroende på vilka parametrar man avser. Endast Ryssland står än så länge utanför EU. Det ryska inflytandet på Östersjön är nu främst via ökande oljetransporter och utsläpp i Finska viken.

När det gäller avloppssektorn pågår ett omfattande arbetet i Polen, de baltiska länderna och Ryssland, i S:t Petersburgsområdet, för att bygga reningsverk och skärpa reningskraven. Mycket återstår dock att göra. Sverige är involverat på olika sätt i dessa projekt.

Den stora oron som finns rör jordbruksektorn – särskilt i Polen men även områden i de baltiska länderna. Tidigare har det småskaliga, föga industrialiserade jordbruket i de forna öststaterna inte släppt ut mycket näringsämnen. Konstgödning har varit sällsynt och de gödningsämnen som funnits att tillgå har man handskats varsamt med eftersom det varit en bristvara. Åkrarna har varit små och naturliga våtmarker och kantzoner har bidragit till att näringsämnen stannat kvar i jordarna.

I och med EU-inträdet väntar dock stora förändringar av jordbruket i dessa länder. I värsta fall förvandlas dessa jordbruksområden till något som liknar de svenska slättbygdsjordbruken med monokulturer baserade på höga doser av gödningsämnen med synnerligen omfattande förluster av näring till vattendragen. I bästa fall används EU:s stöd till jordbruket för att skapa ett jordbruk i Polen som baseras på ekologisk balans och ett värnande av den biologiska mångfald som finns i dagens jordbruk på östra sidan av Östersjön. En mångfald och naturlig rikedom som för länge sedan försvunnit i länder som Sverige.

7 Vidta kraftfulla åtgärder för Östersjön

För svenskt vidkommande är Östersjön det inhemska område som är mest miljöförstört. Det finns svenska sjöar som är övergödda, markområden som är förgiftade och skogs- och jordbrukets industrialisering hotar biologisk mångfald men vidden av Östersjöns katastrofala tillstånd överstiger vida dessa problem.

I Östersjön är hela ekosystemet ur balans med effekt på alla marina arter. Själva miljön är nu så påverkad att den ibland t.o.m. är akut farlig att vistas i för både människor och djur. Fisk, som egentligen är synnerligen hälsosam

Fel! Okänt namn på

mat, är nu så giftig att den inte längre får säljas som människoföda eller endast får förtäras i enlighet med myndigheternas kostråd. (Se Vänsterpartiets riksdagsmotion 2005/06:MJ278.)

Detta synnerligen allvarliga tillstånd gör att Vänsterpartiet verkar för ökade statliga medel till restaureringen av Östersjön och att mer aktiva insatser genomförs för att motverka den storskaliga förändring som skett i egentliga Östersjön. Det är inte lätt att ange målet för saneringen av Östersjön – man kan inte säga vad som är ett naturligt tillstånd och om det över huvud taget går att återskapa. Det första steget kan vara att hindra fortsatt ökad belastning, andra steget att utvecklingen ska gå mot ett mer naturligt stadium. När man väl nått andra steget kan man diskutera eventuellt slutmål. Att Östersjön nu är ett innanhav i EU borde kunna innebära att det även blir lättare för EU att agera.

8 Åtgärder

8.1 Nya miljarder för saneringen av Östersjön

Det behövs mer medel för alla de projekt som behöver genomföras i de länder som finns i Östersjöns avrinningsområde. Det är bra med dialoger, internationella konferenser och förvaltningsplaner men om det saknas medel för genomförande av konkreta projekt saknar annan verksamhet betydelse.

Det behövs medel för projekt som minskar belastningen, t.ex. byggandet av reningsverk och anläggning av våtmarker. Men det behövs också medel till testning och utveckling av projekt som aktivt kan bidra till att tillståndet i Östersjön påtagligt förbättrats. Trots att utsläppen på sina ställen har minskat finns det inga tecken på återhämtning. Snarare finns det en stor risk att Östersjön nu är så förstörd att den inte kan återhämta sig själv, även om de mänskliga utsläppen skulle upphöra. Olika idéer finns om vad som skulle kunna göras för att ge Östersjön återhämtningshjälp – allt från att spränga i Öresund för att öka vattenomsättningen till att skapa anläggningar som renar vattnet eller syresätter det.

Så kallade syreverk som enbart med hjälp av vågenergi syresätter döda bottnar tillhör de allra intressantaste förslagen. Ett hundratal syreverk placerade runt om i Östersjön skulle kunna bidra till en minskning av de döda, syrefria bottarna och en återgång till ett mer naturligt, levande tillstånd. Sverige bör finansiera en testanläggning.

Det kan vara känsligt med aktiva ingrepp i naturen – man vet inte om de fungerar, de kan ha oanade ekologiska konsekvenser och det är svårt att bedöma långsiktiga effekter. Å andra sidan har vi människor nu under lång tid och utan planering genomfört ett storskaligt experiment med Östersjön utan att ens reflektera över konsekvenserna – vad händer med ett känsligt brackvattenhav om man under ett halvt sekel pumpar det fullt med näring och gifter? Vänsterpartiet finner det rimligt att nu pröva mer aktiva insatser i mindre

skala för att se om det går att hitta nya metoder och ny teknik för renoveringen av Östersjön.

Sverige har ett historiskt ansvar för Östersjöns tillstånd, enligt principen om att förorenaren betalar. Sammanlagt kommer det att behövas miljarder kronor för saneringen av Östersjön. Dessa kostnader måste fördelas mellan Östersjöländerna och EU, men det svenska ansvaret är stort. Vänsterpartiet anser att regeringen ska lyfta frågan på EU-nivå och med Östersjöländerna. Detta ska ges regeringen till känna.

8.2 EU måste agera för Östersjön

Östersjön är nu ett inlandhav i EU. Det är dessutom ett av EU:s största katastrofområden ur miljösynpunkt. Det borde föranleda EU till att dels avsätta medel för Östersjöns renovering och dels se till att EU:s övriga verksamheter och medel bidrar till att förbättra Östersjöns miljö. Det gäller bl.a. bidrag till jordbruket och investeringar i transportsektorn. Sverige bör verka för detta inom EU. Detta ska ges regeringen till känna.

8.3 Ett tydligt och skärpt ansvar för havsmiljön

Vänsterpartiet föreslår att Naturvårdsverket får det nationella ansvaret för Östersjön. Naturvårdsverket ska få ansvaret för havsmiljöfrågor i stort. Men man bör också få ett specifikt ansvar för saneringen av Östersjön eftersom denna fråga är så akut och specifik.

8.4 Miljöanpassat jordbruk

Trots många åtgärder är fortfarande näringsläckaget stort från modernt storskaligt jordbruk. De stöd och regler som finns måste ändras så att fokus hamnar på näringsläckaget. Åtgärder som behöver bli mer allmänna och förstärkas är bland annat en ökning av kantzoner som effektivt fångar näringen, ökad anläggning av våtmarker, djurhållning som inte bidrar till näringsläckage, skärpt hantering av både konstgödsel och naturgödsel, m.m.

Även inom det svenska jordbruket måste fler åtgärder vidtas för att minska näringsläckaget. Den svenska nationella tillämpningen av jordbruksstöden och regelverken måste ske på ett sådant sätt att näringsläckaget minskar. Detta ska ges regeringen till känna.

8.5 Kretsloppsbaseade avloppssystem

Teknikutveckling och systemtänkande när det gäller slutna, kretsloppsbaseade avloppssystem har gått i stå. Frånsett system för ett litet antal hushåll dominerar fortfarande dagens vattenburna system som slutar i havet. Det

Fel! Okänt namn på

medför två systemfel, dels hamnar näringen i havet som blir övergött, dels slösar vi bort näringen som borde återbördas till jordbruksmarken.

I dag kan vi förvisso rena utsläppen till mycket hög grad men de mängder som ändå släpps ut blir sammanlagt stora mängder om det handlar om avloppsvatten från t.ex. en miljon människor, som det är i Stockholms fall.

Det behövs fortsatt och förnyad forskning och pilotanläggningar av va-system som inte belastar havet utan baseras på slutna kretslopps lösningar. Staten bör speciellt uppmärksamma behovet av att sluta kretsloppet av fosfor. Detta ska ges regeringen till känna.

8.6 Kväveutsläppen från sjöfarten måste minska

I dag finns det få regler som reglerar kväveutsläppen från fartyg. Resultatet av detta är att sjöfartens utsläpp av kväve har ökat dramatiskt när man jämför med t.ex. kväveutsläppen från vägtrafiken. Endast frivilliga initiativ från vissa färjerederier har resulterat i att en del färjor har kväverening. Det finns i dag väl beprövad katalysator teknik som tar bort 90 % av kväveutsläppen. Det finns följaktligen inga tekniska hinder för kväverening av fartyg. Det som saknas är internationella, bindande regler.

När det gäller Östersjön är det numera ett s.k. PSSA-område, vilket innebär att det är extra känsligt och speciella åtgärder kan genomföras för att skydda miljön. Ett första steg skulle kunna vara att kräva att fartyg som trafikerar Östersjön ska ha katalytisk kväverening. Sverige bör mycket aktivt inom EU, IMO och andra lämpliga internationella forum driva kravet på effektiv kväverening av fartyg. Detta ska ges regeringen till känna.

9 Östersjöns övriga miljöproblem

När det gäller fisket hänvisar vi till Vänsterpartiets motion 2004/2005: MJ421 Hållbar fiskepolitik.

Ett annat stort problem är oljeutsläpp. Dels finns det risk för olyckor med stora utsläpp som följd, dels sker det minst 500 mindre, illegala utsläpp. 15 % av världens sjöfart sker i Östersjön och den ökar. Därmed ökar också risken för olyckor. Mängden transporterad olja är en del som ökar, från 22 miljoner ton under år 1995 till ca 90 miljoner ton under 2005.

Sverige bör aktivt – inom bl.a. EU – driva på åtgärder för att minska risken för oljeutsläpp och andra farliga ämnen. Det handlar om att skapa säkrare farleder, höja kvaliteten på fartygen, införa striktare regler under is-säsongen, öka sanktioner mot illegala utsläpp samt förbättra och samordna räddningsplaner. Detta ska ges regeringen till känna.

Fel! Okänt namn på

Stockholm den 23 september 2005

Lars Ohly (v)

Lars Bäckström (v)

Berit Jóhannesson (v)

Sermin Özurküt (v)

Lennart Gustavsson (v)

Alice Åström (v)

Kjell-Erik Karlsson (v)